

Θεσμός και χάρισμα στην περὶ ποιμένα διδασκαλία τῆς *Regula Pastoralis* τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ*

Ἡ *Regula Pastoralis* (*Ποιμαντικὸς Κανόνας*) προῆλθε ἀπὸ τῆ γραφίδα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Διαλόγου τὴν ἐποχὴ πού ἀναλάμβανε τὴν ποιμαντικὴ εὐθύνη ὡς ἐπίσκοπος Ρώμης, κάτι πού φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν *Ἐπιστολὴ* πρὸς τὸν Ἰωάννη Ραβέννας¹, στὸν ὁποῖο καὶ ἀφιέρωσε τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 590 ὁ Γρηγόριος Διάλογος ἀφήνει τὴ γαλήνη τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἄνδρέα, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦταν ἡ πατρικὴ του οἰκία, καὶ μὲ τὴ χειροτονία του βρισκεται πιά, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, ριγμένους στὸ τρικυμιῶδες πέλαγος² τῶν βιο-

* Ὁ Γεώργιος Σταυρόπουλος εἶναι λέκτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Βλ. MARKUS R. A., “Ravenna and Rome”. 554-604, *Byzantion* 51 (1981), σ. 570, σημ. 20. JUDIC B., Introduction: *Grégoire le Grand, Règle pastorale*, SCh 381, Paris 1992, σσ. 16-17. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Ραβέννας ὡς παραλήπτη τοῦ συγγράμματος, βλ. ἐπίσης FLORYSZCZAK S., *Die Regula Pastoralis Gregors des Großen, Studien zu Text, kirchenpolitischer Bedeutung und Rezeption in der Karolingerzeit*, Mohr Siebeck, Tübingen 2005, σσ. 70-75. Εἶναι ἐπίσης δύσκολο ἡ ἔρευνα νὰ καταλήξει σὲ κατηγορηματικὴ ἀπάντηση σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ὁ «Ποιμαντικὸς Κανόνας» προηγεῖται χρονικὰ καὶ ἄρα ἀποτελεῖ πηγὴ γιὰ τὸ ὑλικὸ τῆς *Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς*, τὴν ὁποία σύμφωνα μὲ τὸ καθιερωμένο ἔθος ἔστειλε στοὺς ἄλλους Πατριάρχες ὁ Γρηγόριος μετὰ ἀπὸ τὴν ἐνθρόνισή του. Πάντως, ἡ συγγένεια στὴ θεματικὴ μεταξὺ τῶν δύο κειμένων ὑποδηλώνει σαφῶς τὴν χρονικὴ ἐγγύτητα τοῦ χρόνου συγγραφῆς τῆς *Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς* καὶ τοῦ «Ποιμαντικοῦ Κανόνα». Ἡ θεματικὴ μάλιστα καὶ ὑφολογικὴ συγγένεια τῶν δύο κειμένων τοῦ νέου ἐπισκόπου Γρηγορίου φθάνει μέχρι καὶ τὴ λεκτικὴ ἀκόμη διατύπωση. Βλ. BOESCH GAJANO S., *Gregorio Magno, Alle origini del Medioevo*, Viella, Roma 2004, σ. 77.

2. Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ ἀπαντᾷ στὴν *Ἐπιστολὴ* τοῦ πρόσφατα χειροτονημένου Γρηγορίου πρὸς τὸν Ἰωάννη τὸν Νηστευτῆ, παλαιό του γνώριμο ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα πού ὁ Γρηγόριος Διάλογος ἦταν ἀποκρισιάριος τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης στὴν Κωνσταντινούπολη. Γράφει λοιπὸν στὸν Ἰωάννη: «...quia vetustam navim vehementerque confractam indignus ego infirmusque suscepi, - undique enim fluctus intrant et cotidiana ac valida tempestate quassatae putridae naufragium tabulae sonant», *Ep.* I, 4 (SCh 370, 76, 8-11). Ἡ Ἐπιστολὴ αὐτὴ πρὸς τὸν Ἰωάννη Νηστευτῆ προαναγγέλλει ρητῶς τὴν ἐπίσημη *Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ* πρὸς τοὺς Πατριάρχες τῶν

τικῶν μεριμνῶν, καὶ μάλιστα σὲ συνθῆκες ἀκραῖα δραματικές, καθὼς στὴ Ρώμη ὁ πληθυσμὸς ἀποδεκατίζεται ἀπὸ θανατηφόρα ἐπιδημία. Στὸ ἔργο του *Ποιμαντικός Κανόνας (Regula Pastoralis)* ὁ Γρηγόριος φιλοτέχνησε τὴν προσωπογραφία τοῦ ἄριστου ποιμένα, πὺν μέσα του νοιώθει ἰσχυρὴ ἔφεση γιὰ τὴν ἀσκητικὴ καὶ νηπτικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐπωμίζεται τὴν εὐθύνη τῆς μέριμνας γιὰ ἐξωτερικὲς ὑποθέσεις. Δὲν μποροῦμε νὰ παραβλέψουμε τὸν αὐτοβιογραφικὸ χαρακτήρα αὐτῆς τῆς προσωπογραφίας, ἀφοῦ ὁ Γρηγόριος εἶχε ὁ ἴδιος βιώσει μὲ τρόπο ὀδυνηρὸ τὴν ἐσωτερικὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν κλίση τοῦ πρὸς τὸν θεωρητικὸ βίον καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ποιμαντικῆς διακονίας³, πὺν ὀδήγησε τελικὰ τὰ βήματά του στὸν στίβο τοῦ πρακτικοῦ βίου. Ὁ *Ποιμαντικός Κανόνας*, τὸ ἐντυπωσιακὸ αὐτὸ σκιαγράφημα τοῦ ἄριστου ποιμένα, ἡ θεολογικὴ δηλαδὴ ἀποτύπωση τοῦ ποιμαντικοῦ λειτουργήματος, ἡ ἐνδελεχὴς περιγραφή τοῦ πῶς ἀκριβῶς πρέπει νὰ εἶναι καὶ νὰ ἀσκεῖ τὸν ρόλο τοῦ ὁ κάθε ποιμένας, γνώρισε λίγο μετὰ ἀπὸ τὴ συγγραφή καὶ τὴ δημοσίευσή του μεγάλη ἐπιτυχία καὶ εὐρύτατη ἀπήχηση στὴ Δύση κυρίως, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀνατολή. Ὁ Γρηγόριος Διάλογος ἀποστέλλει πιθανότατα τὸν *Ποιμαντικὸ Κανόνα* σὲ χειροτονίες ἐπισκοπικές, σὲ χειροτονούμενους ἐπισκόπους, ὡς χρησιμοπρακτικὸ ὀδηγὸ γιὰ τὴν ἀσκήση τῶν ποιμαντικῶν καθηκόντων πὺν ὡς ἐπίσκοποι ἀκριβῶς τῆς Ἐκκλησίας ἐπωμίζονται⁴. Ζοῦσε ἀκόμη ὁ Γρηγόριος, ὅταν τὸ ἔργο του διαδόθηκε στὴν Ἰταλία, τὴν Ἰσπανία, τὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία. Στούς αἰῶνες πὺν ἀκολούθησαν ἀπέκτησε γιὰ τοὺς ποιμένες τῆς Δύσης τὴ σημασία πὺν εἶχε ὁ *Κανόνας* τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου γιὰ τοὺς μοναχοὺς· ἦταν τὸ θεμελιῶδες κείμενο τῆς ποιμαντικῆς πνευματικότητας γιὰ τοὺς ἐπισκόπους κα-

ἄλλων ἀποστολικῶν θρόνων, στὴν ὁποία ἐπίσης ἀποτυπώνεται τὸ εἰλικρινὲς αἶσθημα ἀναξιοτήτας τοῦ Γρηγορίου καὶ περιγράφεται θεολογικὰ ἢ ποιμαντικὴ μέριμνα τοῦ κάθε ἐπισκόπου.

3. Βλ. MARKUS R. A., *Gregorio e il suo mondo*, Traduzione di Marco Rizzi, Vita e Pensiero, Milano 2001, σ. 26.

4. Βλ. JUDIC B., ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 76-88. BOESCH GAJANO S., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 77. Γιὰ τὸ σύνθετο θέμα τῶν πραγματικῶν παραληπτῶν στοὺς ὁποίους ἀπευθίνεται ὁ συγγραφέας τῆς *Regula Pastoralis*, βλ. ἐπίσης MARKUS R. A., "Gregory the Great's «Rector» and his Genesis" στὸ: *Grégoire le Grand. Chantilly, Centre culturel Les Fointaines, 15-19 septembre 1982 (Colloque internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique)*, Paris 1986, σσ. 136-146. Τὸ θέμα τῶν παραληπτῶν τῆς διδασκαλίας τῆς *Regula Pastoralis* παραμένει δύσκολο καὶ ἀνοικτό. Εἶναι ὁμως εὐλόγο νὰ εἰκάζει κανεὶς ὅτι γιὰ τὸν Γρηγόριο ποιμὴν καὶ «ἄρχων» (*rector*) τοῦ ποιμνίου στὸν *Ποιμαντικὸ Κανόνα* εἶναι καταρχὴν ὁ ἐπίσκοπος καὶ κατ' ἐπέκταση οἱ προεσβύτεροι ἢ ἄλλοι κληρικοί (π.χ. ἡγούμενοι μονῶν) πὺν ἀσκοῦν κάποια ποιμαντικὴ φύσεως ἐξουσία.

ταρχάς, αλλά και για τούς προεσβυτέρους⁵. Όμως και στην Άνατολή μεταφράστηκε στα έλληνικά από τόν γνώριμο τού Γρηγορίου Άναστάσιο Άντιοχείας⁶ και μπορούσε κανείς νά τò βρεῖ στην Κωνσταντινούπολη, τήν Άντιόχεια, τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τήν Ἀλεξάνδρεια⁷.

Ὁ ρόλος τού ποιμένα καὶ δὴ τού ἐπισκόπου, ὅπως ἀποτυπώνεται στὸν *Ποιμαντικὸ Κανόνα*, ἔχει κατὰ τὴν ἐποχὴ πού ὁ Γρηγόριος Διάλογος γράφει τὸ ἐν λόγω ἔργο του δεδομένη καὶ προφανῆ θεσμικὴ κατοχύρωση. Ὁ θεσμικὸς ρόλος μάλιστα τού ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος στήν κοινωνία τού ἔκτου αἰῶνα σαφῶς ἀναδεικνύεται ἀπὸ ὅσα παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος ἀναφορικὰ μὲ τούς ἐπισκόπους τῆς ἐποχῆς του. Γράφει: «Κανείς δὲν θὰ τολμήσει νὰ ἀσκήσει μία τέχνη, ἐὰν πρῶτα δὲν τὴν διδάχθηκε μὲ ἐντατικὴ ἐκπαίδευση. Μὲ πόση ἀπερισκεψία, λοιπόν, ἀναλαμβάνουν οἱ ἀπαρασκεύαστοι τὴν ποιμαντικὴ διακονία, ὅταν ἡ διαποίμανση τῶν ψυχῶν εἶναι ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν!». Καὶ συνεχίζει: «Ἀλλὰ ἐπειδὴ μὲ τὴν θέληση τού Θεοῦ τώρα πιά κάθε ἐξουσία τού κόσμου δείχνει διάθεση σεβασμοῦ στήν θρησκεία, ὑπάρχουν μερικοὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας πού μὲ πρόσχημα τὴν ἀσκήση ποιμαντικῆς ἐργασίας λαχταροῦν τιμὲς καὶ δόξες»⁸. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ζεῖ πιά στήν ἐποχὴ τῶν διωγμῶν, τότε πού τὸ νὰ

5. Βλ. DROBNER H., *Lehrbuch der Patrologie*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2004, σ. 475.

6. BOESCH GAJANO S., ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 77-78. Τὴν μετάφραση τού Ἀναστασίου παρέδωσε ὁ διάκονος Ἀνατόλιος στὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιο στὸν ὁποῖο ὁ «Ποιμαντικὸς Κανόνας» ἄρεσε πολὺ. Ἡ μετάφραση ἐκείνη δυστυχῶς χάθηκε.

7. DROBNER H., ἔνθ' ἄνωτ. Βλ. SCh 382, Paris 1992, σσ. 566-567, ὅπου χάριτες γιὰ τὴ διάδοση τού «Ποιμαντικοῦ Κανόνα» τὴν ἐποχὴ τού Γρηγορίου σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Στὴ συνέχεια (σσ. 568-571) ὑπάρχουν δυὸ χάρτες γιὰ τὴ διάδοση τού ἔργου κατὰ τούς ἐπόμενους αἰῶνες, μέχρι τὸ τέλος τού ἐνάτου, στὴ Δύση.

8. *Regula Pastoralis*, I, 1 (SCh 381, 128, 2 – 130, 13): «Nulla ars doceri praesumitur, nisi intenta prius meditatione discatur. Ab imperitis ergo pastorale magisterium qua temeritate suscipitur, quando ars est artium regimen animarum... Sed quia auctore Deo ad religionis reverentiam omne iam praesentis saeculi culmen inclinatur, sunt nonnulli qui intra sanctam Ecclesiam per speciem regiminis gloriam affectant honoris». Ὁ χαρακτηρισμὸς τού ποιμαίνειν ὡς «τέχνης τῶν τεχνῶν» (*ars artium*) ἀνάγεται στὸν Ἀπολογητικὸ τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς τού Γρηγορίου Θεολόγου. Στὴ μετάφραση τού Ἀπολογητικοῦ ἀπὸ τὸν Ρουφίνο διαβάζουμε: “ars artium et disciplina disciplinarum hominem vel regere vel imbueri”, *Apologeticus*, 16, ἔκδ. A. Engelbrecht, Vindobonae – Lipsiae 1910 (CSEL 46, 18, 17-18). Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνητὲς δέχονται ὅτι πρόκειται ἐδῶ γιὰ λεκτικὴ ἐπίδραση τού Ρουφίνου στὸν Γρηγόριο τὸν Διάλογο. Βλ. CREMASCOLI G, *Introduzione: Regola Pastorale*, OGM VII, σ. VIII. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος νὰ εἶχε διαβάσει σὲ λατινικὴ μετάφραση ἔργα τού Γρηγορίου τού Θεολόγου. Ὁ Ρουφίνος εἶχε ἄλλωστε μεταφράσει στὰ λατινικὰ τὸν Ἀπολογητικὸ, καθὼς καὶ ἄλλες Ὀμιλίαι τού Ναζιανζηνοῦ. Βλ. STRAW C., *Gregory the Great, Perfection in Imperfection*, University

είναι κανείς επίσκοπος σήμαινε ότι με αυτόν τον τρόπο θα έφθανε «στά φοβερότερα μαρτύρια»⁹. Ο έναγκαλισμός της Έκκλησίας από το κράτος στην περίοδο από τον Μ. Κωνσταντίνο και μετά είχε ως συνέπεια πολλοί άναξιοι να επιδιώκουν να γίνουν ποιμένες και δη επίσκοποι από διακαή πόθο να ασκήσουν εξουσία. Από την παθολογία της δίψας για εξουσία προφυλάσσει το παράδειγμα του Ίησοῦ: «ὁ ἴδιος ὁ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἀπέφυγε νὰ λάβει τὴ βασιλεία πάνω στὴ γῆ, αὐτὸς ποὺ ὑπερβαίνοντας τὴ γνώση καὶ τὴν ἀντίληψη τῶν ἐπουρανίων πνευμάτων βασιλεύει στοὺς οὐρανοὺς προαιώνια... Ἄλλὰ, ἐπειδὴ γιὰ τοῦτο ἐφανίστηκε μὲ σάρκα, ὄχι μονάχα γιὰ νὰ μᾶς λυτρώσει μὲ τὸ πάθος, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μᾶς διδάξει μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, προσφέροντας σὲ ὅσους τὸν ἀκολουθοῦν τὸν ἑαυτό του ὡς ὑπόδειγμα, δὲν θέλησε νὰ γίνῃ βασιλιάς, ἀλλὰ συγκατένευσε κι ἀποδέχθηκε ἐκουσίως τὸ ξύλο τοῦ σταυροῦ»¹⁰. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐσταυρωμένου Ίησοῦ λειτουργεῖ ἀποτρεπτικά καὶ ἀνασταλτικά γιὰ τὸ πάθος τῆς ἐξουσιομανίας, ἐὰν βέβαια ὁ ποιμένας ἐμπνέεται καὶ συγκινεῖται ἀπὸ τὸν Σταυρὸ τοῦ Κυρίου. Ὡστόσο, ἡ παρατήρηση τοῦ Γρηγορίου ἀναφορικά μὲ πλείστους άνάξιους ποιμένες τῆς μετὰ ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς ἐποχῆς ἔχει τὴ βαρῦτητά της ὡς ἱστορικὴ μαρτυρία γιὰ τὸν θεσμικὰ πιά ἐξασφαλισμένο ρόλο τῶν ποιμένων τῆς Έκκλησίας καὶ δη τῶν ἐπισκόπων στὴν ἐκχριστιανισμένη λίγο-πολύ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Ὁ επίσκοπος κατὰ κανὸνα δὲν εἶναι ὑποψήφιος μάρτυρας, ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ ἀπολαμβάνει κάποια προνόμια. Ἄσκει φερ' εἰπεῖν ἐξουσία δικαστικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν κρατικὴ νομοθεσία. Ὡς επίσκοπος τῆς Έκκλησίας τῆς Ρώμης ὁ Γρηγόριος ἔχει ἐπωμισθεῖ καὶ δικαστικὲς ἀρμοδιότητες¹¹. Οἱ Κανόνες τῆς Έκκλησίας ἄλλωστε ἔχουν νο-

of California Press, Berkeley and Los Angeles 1988, σ. 13, σημ. 52. Δὲν μπορούμε ὡστόσο νὰ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ διάβασε ὁ Γρηγόριος τὸν Ἀπολογητικὸ στὸ ἐλληνικὸ πρωτότυπο, δίχως τὴ γλωσσικὴ διαμεσολάβηση τοῦ Ρουφίνου.

9. Ἐνθ' ἄνωτ., I, 8 (SCh 381, 156, 22-23): «*ad supplicia graviora*». Τότε, ἐπισημαίνει στὴ συνάφεια ὁ Γρηγόριος, ἦταν ἐπαινετὸ νὰ θέλει κανεὶς νὰ γίνῃ επίσκοπος.

10. Ἐνθ' ἄνωτ., I, 3 (SCh 381, 136, 8 - 138, 19): «*ipse Dei hominumque mediator regnum percipere vitavit in terris, qui supernorum quoque spirituum scientiam sensumque transcendens, ante saecula regnat in caelis... Sed quia idcirco in carne apparuit, ut non solum nos per passionem redimeret, verum etiam per conversationem doceret, exemplum se sequentibus praebens, rex fieri noluit, ad crucis vero patibulum sponte convenit*».

11. Γιὰ τὶς δικαστικὲς ἀρμοδιότητες τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, βλ. BOESCH GAJANO S., ἔνθ' ἄνωτ., σ. 94. FLORYSZCZAK S., ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 240-246. Σχετικὰ μὲ δικαστικὲς εὐθύνες κληρικῶν γράφει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος στὸ *Περὶ ἱερωσύνης*: «*Βούλει οὖν ἐπὶ τὴν τῶν χηρῶν προστασίαν ἴωμεν πρότερον, ἢ τὴν τῶν παρθένων κηδεμονίαν, ἢ τοῦ δικαστι-*

μικό κῦρος και ὑποχρεωτικό χαρακτήρα και για τὸ κράτος. Ἡ Ἐπιστολογραφία τοῦ πάπα Γρηγορίου (*Registrum epistolarum*) ἀποδεικνύει τὴν ὀπωσθήποτε καλὴ ἐκ μέρους τοῦ γνώση τόσο τοῦ κανονικοῦ δικαίου ὅσο και τῆς ἰουστινιάνειας νομοθεσίας. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ δικαστικὴ δικαιοδοσία ὁ Γρηγόριος ὡς ἐπίσκοπος Ρώμης ἔχει στὴ διάθεσή του και τὴν ἐξουσία διαχείρισης τῶν σιτηρῶν ποὺ εἶναι ἀποθηκευμένα στὶς σιταποθήκες. Εἶναι λοιπὸν ὑπεύθυνος για τὸν ἐπισιτισμὸ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης σὲ μία ἐποχὴ ποὺ ἡ ἄλλοτε ἔνδοξη πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας συχνὰ ζεῖ στιγμὲς ἀγωνίας και τὸ ἐφιαλτικὸ φάσμα τῆς πείνας λόγω ἀποκλεισμοῦ και συχνῶν πολιορκιῶν ἀπὸ τὰ σίφη τῶν Λομβαρδῶν. Ἡ ἐξουσία τῆς διαχείρισης τῶν ἀποθεμάτων τῶν σιτηρῶν και ἡ συνακόλουθη εὐθύνη τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν κατοίκων ἀνήκε παλαιότερα στὸ κράτος και στοὺς ὑπαλλήλους του και ὄχι στὴν Ἐκκλησία και τὸν ἐπίσκοπο¹². Ἡ μετάβαση αὐτῆς τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν κρατικὸ μηχανισμὸ στὴν ἐπισκοπὴ τῆς Ρώμης ὀφείλεται σὲ σημαντικὸ βαθμὸ στὴν κατάρρευση και τὴν ἀπουσία τῶν κρατικῶν δομῶν στὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια στὰ ὁποῖα ἔζησε ὁ Γρηγόριος.

Ὡς ἐπίσκοπος Ρώμης ὁ Γρηγόριος εἶναι ἐπίσης ὁ νόμιμος διαχειριστὴς μίας πολὺ μεγάλης πιά ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Ἡ διαχείριση τῆς περιουσίας αὐτῆς εἶναι κείριο χαρακτηριστικὸ τῆς θεσμικῆς διάστασης τοῦ ἐπισκοπικοῦ του ἀξιώματος. Τὴν περιουσία τῆς Ἐκκλησίας ὁ Γρηγόριος τὴ θεωρεῖ περιουσία τῶν φτωχῶν, χαρακτηρίζοντάς τὴν «περιουσιακὰ στοιχεῖα τῶν φτωχῶν» (*res pauperum*)¹³. Τὴν προϋποθέτει και τὴν περιγράφει ὡς κάτι ποὺ ἀνήκει

κοῦ μέρους τὴν δυσχέρειαν; και γὰρ ἐφ' ἐκάστου τούτων διάφορος ἡ φροντίς, και τῆς φροντίδος μείζων ὁ φόβος», *Λόγος Γ'*, 16, PG 48, 654. Καὶ ἐξηγεῖ τὴν μεγάλη δυσχέρεια τῶν δικαστικῶν ὑποχρεώσεων τῶν ποιμένων στὸν ἴδιο Λόγο, πρὸ κάτω: «Τὸ δὲ τῶν κρίσεων μέρος μυριάς μὲν ἔχει τὰς ἐπαχθείας, πολλὴν δὲ τὴν ἀσχολίαν, και δυσκολίας τοσαύτας, ὅσας οὐδὲ οἱ τοῖς ἐξωθεν δικάζουσιν καθηήμενοι φέρουσιν; και γὰρ εὐρεῖν αὐτὸ τὸ δίκαιον ἔργον, και εὐρόντα μὴ διαφθεῖραι χαλεπόν», *Λόγος Γ'*, 17, PG 48, 658. Σχετικὰ μὲ τὸ συναφὲς ζήτημα τῶν νομικῶν γνώσεων τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου, βλ. BOESCH GAJANO S., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 95. DAMIZIA G., *Lineamenti di diritto canonico nel «Registrum epistolarum» di s. Gregorio Magno*, Roma 1949, ὅπου μὲ ἐμπεριστατωμένο τρόπο τεκμηριώνεται ἡ καλὴ γνώση τοῦ Γρηγορίου ἀναφορικά μὲ τὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία. Τὴ νομομάθεια τοῦ Γρηγορίου ὁ G. DAMIZIA ἐρευνᾷ και σὲ ἄλλο μελέτημά του: «Il «Registrum epistolarum» di s. Gregorio Magno e il «Corpus Juris Civilis»», *Benedictina* 2 (1948), σσ. 195-226.

12. Βλ. BOESCH GAJANO S., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 66.

13. Βλ. SINISCALCO P., «Gregorio I» στὸ: A. DI BERARDINO (ἐπιμ.), *Patrologia, I Padri latini*, Institutum Patristicum Augustinianum, Casa Editrice Marietti, Genova 1996, τόμ. IV, σ. 154. Τὸν ὄρο *res pauperum* χρησιμοποιεῖ Γρηγόριος στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν διάκονο Κυπριανό. Γράφει συγκεκριμένα: «*Cosmas ex variis periculorum necessitatibus multis se dicit debitibus obli-*

ουσιαστικά στους φτωχούς και άποσκοπεῖ στη δική τους ἀνακούφιση. Μέσω τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας ἀσκεῖ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴ διαχείριση τῶν ἐκκλησιαστικῶν γαιῶν σὲ συνεννόηση μὲ ὑπαλλήλους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, μὲ πρόσωπα δηλαδὴ ἔμπιστα, ὅπως κάθε λογῆς κατώτεροι κληρικοί, ὑποδιάκονοι, γραμματεῖς, οἱ ὁποῖοι συχνὰ βρίσκονται στὰ ἴδια τὰ ἐκκλησιαστικά κτήματα μακριὰ ἀπὸ τὴ Ρώμη, στὴν Τοσκάνη, τὴν Καμπανία, τὴ Σικελία, τὴ Σαρδηνία, τὴ Δαλματία, τὴ Γαλλία, τὴ βόρεια Ἀφρική καὶ ἄλλοῦ. Τὸ δίκτυο αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς περίπλοκης γραφειοκρατικῆς διαχείρισης τῆς περιουσίας ἔχει ἀποτυπωθεῖ στὸ *Registrum*, ὅπως καὶ οἱ τίτλοι τῶν ὑπαλλήλων (*rectores, defensores, actionarii, notarii* κ.ά.), γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλο νὰ προσδιοριστῆ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τῶν ἀρμοδιοτήτων τους¹⁴. Ἡ διαχείριση τῆς περιουσίας συνδέεται μὲ τὸν ἰδρυματικὸ χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας γενικὰ καὶ μὲ τὴ θεσμικὴ τῆς ὑπόσταση εἰδικὰ κατὰ τὴ μετακωνσταντίνηια περίοδο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν νομικὰ κατοχυρωμένο ρόλο τοῦ ἐπισκόπου ὡς ὑπεύθυνου διαχειριστῆ τῆς ἐν λόγω περιουσίας.

Ἡ θεσμικὴ διάσταση τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος προϋποτίθεται καὶ στὶς διπλωματικὲς πρωτοβουλίες πὸν ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Γρηγόριος ἀνέλαβε, ἐκπροσωπώντας τὸν λαὸ τῆς Ρώμης, προκειμένου νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς ἐπίδοξους κατακτητῆς, τοὺς Λομβαρδούς. Στὶς Ἐπιστολές τοῦ Γρηγορίου παρακολουθοῦμε τὶς ἐναγώνιες διπλωματικὲς προσπάθειές του μὲ τοὺς Λομβαρδούς,

gatum, ita ut pro eis a creditoribus suis suos dicat filios detineri. Quae res si ita est nos omnino commovit. Quamobrem hortamur dilectionem tuam ut, quia de rebus pauperum dandis agitur, causam eius cum summa subtilitate perquiras», Ep. III, 55 (SCh 520, 216, 1-6). Βλ. MARKUS R. A., Gregorio e il suo mondo, Traduzione di Marco Rizzi, Vita e Pensiero, Milano 2001, σσ. 139-140, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ διάφορες περιπτώσεις διαχείρισης τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου, καθὼς καὶ γιὰ τὴ συγκεκριμένη ὑπόθεση τῆς προαναφερόμενης Ἐπιστολῆς. Γιὰ μία ἀρκετὰ κατατοπιστικὴ περιγραφή τοῦ τρόπου διαχείρισης τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπὸ ἔμπιστους ἀνθρώπους τοῦ Γρηγορίου, μὲ τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς εἶχε συγχὴ ἀλληλογραφία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον του γιὰ τοὺς φτωχοὺς μικροκαλλιέργητες πὸν εὐκόλα μποροῦσαν νὰ γίνουν θύματα ἐκμετάλλευσης, βλ. BOESCH GAJANO S., ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 62-67. Ἡ S. Boesch Gajano συμπεραίνει ὅτι τόσο χάρι στὸν ἐπισιτισμὸ τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης μὲ τὰ ἀποθέματα σιτηρῶν πὸν προέρχονταν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὲς γαῖες –παλαιότερα ὁ ἐπισιτισμὸς ἦταν, ὅπως εἶπαμε, εὐθύνη τῶν ἀρμόδιων κρατικῶν ὑπαλλήλων–, ὅσο καὶ χάρι στὰ πτωχοκομεῖα, τὰ ὄρφανοτροφεῖα καὶ τὰ ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα πὸν ἔγιναν ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἡ Ρώμη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀποκοῦσε ὅλο-ένα καὶ περισσότερο τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ φυσιογνωμία μιᾶς χριστιανικῆς πόλης.

14. Βλ. MARKUS R. A., ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 131-140.

οί όποϊες στέφονται από έπιτυχία, όταν ή βασίλισσα και σύζυγος του Άγιλούλφου, ή όποια άκολουθοϋσε την όρθή κι όχι την άρειανική πίστη, ή προσφιής του Θεοδολίνδα, τó 598 και τó 603 μεσολαβεί ανάμεσα στον σύζυγό της και τον πάπα, ώστε να συμφωνηθεϊ ή πολυπόθητη ειρήνευση¹⁵. Σε αυτές τις πρωτοβουλίες είχε ασφαλώς σημασία και ή μεγάλη πολιτική πείρα που ó Γρηγόριος είχε άποκομίσει από την έποχή εκείνη που είχε διατελέσει Έπαρχος της Ρώμης (*praefectus urbi*)¹⁶, αλλά και άποκρισιάριος (*apocrisarius* ή *responsabilis*) του Ρώμης Πελαγίου στην Κωνσταντινούπολη¹⁷. Ό θεσμικός ρόλος του Γρηγορίου ως έπισκόπου Ρώμης άποκαλύπτεται και στις πρωτοβουλίες του για την όργάνωση ιεραποστολών σε λαούς μη χριστιανικούς, όπως οί Άγγλοι. Ό Γρηγόριος ό Διάλογος με συστηματική προσπάθεια προώθησε έπιτυχώς τον ευάγγελισμό της Άγγλίας¹⁸, ένθ παλαιότερες ιεραποστολικές προσπάθειες στη χώρα εκείνη είχαν πενιχρά μόνο άποτελέσματα. Ό άνθρωπος του Γρηγορίου στην Άγγλία ήταν ό φίλος μοναχός του Άγίου Άνδρέα Αύγουστίνος που έγινε πρώτος έπίσκοπος του Καντέρμπουρι.

Άν οί παραπάνω σύντομες άναφορές άναδεικνύουν τον προφανή και άδιαμφισβήτητο θεσμικό ρόλο του έπισκόπου και δὴ του έπισκόπου Ρώμης, ή μορφή του ποιμένα, όπως άναδύεται μέσα από τον *Ποιμαντικό Κανόνα*, δὲν φέρει ευδιάκριτα τὰ σημάδια της θεσμικής της ύπόστασης. Ό έπίσκοπος στον θεολογικό όρίζοντα του Γρηγορίου είναι κατά βάθος και πρωτίστως ποιμένας και ό ρόλος του στην οϋσία είναι πνευματικής φύσεως και σημασίας. Ό άριστος ποιμένας, όπως άπεικονίζεται στη *Regula Pastoralis*, άν και έραστής της ήσυχίας του θεωρητικού βίου, αφήνει την προσφιλή του εκείνη οϋράνια κατάσταση της προσευχητικής περισυλλογής και της πνευματικής μετασίωσης, για να κατέλθει στο επίπεδο τών προβλημάτων τών ανθρώπων, επειδή, γράφει ό Γρηγόριος, και «ό μονογενής Υίός ... άφησε την άγκαλιά του Πατέρα και ήλθε

15. Βλ. DROBNER H., ένθ' άνωτ., σσ. 471-472. Η όρθή πίστη της βασίλισσας Θεοδολίνδας, με την όποια ό Γρηγόριος αντίλλασε Έπιστολές, είχε εξαιρετική σημασία σε έναν κόσμο που οί Λομβαρδοί ήταν άκόμη στην πλειονότητά τους παγανιστές, ένθ όσοι είχαν άσπαστεί τον χριστιανισμό άκολουθοϋσαν τον άρειανισμό. Άξιόλογη είναι άναφορικά με τó πώς έβλεπε ό Γρηγόριος τούς Λομβαρδούς ή εισήγηση της PARONETTO V., "I Longobardi nell' epistolario di Gregorio Magno" στο: *Atti del 6° Congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*, Milano 21-25 ottobre 1978, Spoleto 1980, σσ. 559-570.

16. Βλ. BOESCH GAJANO S., ένθ' άνωτ., σσ. 29-32.

17. Βλ. MARKUS R. A., ένθ' άνωτ., σσ. 13-15.

18. Βλ. BOESCH GAJANO S., ένθ' άνωτ., σσ. 119-124. MARKUS R. A., ένθ' άνωτ., σσ. 205-216.

ἀνάμεσά μας»¹⁹. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ μυστήριο τῆς κένωσής του ἔγινε ἀπόλυτα πραγματικά ἄνθρωπος γιὰ νὰ διακονήσει ταπεινά τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι τὸ πρότυπο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας γιὰ τὸν Γρηγόριο, ποὺ Φεβρουάριο τοῦ 590 ἀπὸ τὴν γαλήνη τοῦ μοναστηριοῦ βρῖσκεται ἀπρόσμενα μέσα στὴν τρικυμία καὶ τὴ συνεχῆ περιδίνηση τῶν γήινων καὶ πολὺ πεζῶν καθημερινῶν βασάνων. Καὶ μέσα στὸν σάλαγο τῶν ἀλλεπάλληλων περισπασμῶν καὶ τὴν τύρβη τῶν βιοτικῶν μεριμνῶν ὁ ποιμένας ἀκολουθεῖ σὰν πολικὸ ἀστέρα τὸ παράδειγμα (*exemplum*) τοῦ Υἱοῦ, ὁ ὁποῖος ἄφησε τὴν ὑψηλὴ κατάσταση τῆς θείας ζωῆς καὶ βρέθηκε καὶ ὁ ἴδιος στὸν τόπο τῆς ἀνθρώπινης ὀδύνης. Ἡ ἔννοια τοῦ παραδείγματος εἶναι κομβικῆς σημασίας στὴ γρηγοριανὴ πνευματικότητα²⁰, δὲν εἶναι μονοδιάστατα ἠθικολογικὴ, ἀλλὰ συνδέεται βαθιὰ μὲ τὸ πνευματικὸ αἴτημα τῆς μίμησης τοῦ Χριστοῦ. Τὸν Χριστὸ μιμεῖται ὁ ποιμένας ὅταν οἰκειοποιεῖται τὶς ἔγνοιες καὶ τὶς ταλαιπωρίες τῶν ἀνθρώπων καὶ διακονεῖ τὶς ἀνθρώπινες ἀκριβῶς ἀνάγκες. Τὸ κέντρο τῆς ζωῆς τοῦ ποιμένα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος ποὺ μὲ τὴν ἐνανθρώπηση κατέβηκε στὴ γῆ. Ὁ ποιμένας μέσα ἀπὸ τὴ διακονία του μιμεῖται ἐκείνη τὴν ἀρχετυπικὴ κατάβαση «ἀπὸ συμπόνια», τὴν παραδειγματικὴν κάθοδο τοῦ Θεοῦ Λόγου στὸ γήινο ἐπίπεδο τῆς πρακτικῆς ἀντιμετώπισης τῶν βιοτικῶν προβλημάτων ποὺ ταλαιπωροῦν τοὺς ἀνθρώπους. Πρότυπο γιὰ τὸν καλὸ ποιμένα εἶναι πάντοτε ὁ Ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας Χριστός: «ἔτσι καὶ ἡ ἴδια αὐτοπροσώπως ἡ Ἀλήθεια, ἀφοῦ φανερώθηκε σέ μᾶς μὲ τὴν πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας, στὸ ὄρος ἀφοσιώνεται στὴν προσευχὴ, ἐνῶ στίς πόλεις ἐνεργεῖ θαύματα (βλ. Λουκ. 6, 12. 17 κ.ἐξ.), ἀνοίγοντας τὴν ὁδὸ τῆς μίμησης στοὺς καλοὺς ποιμένες, ὥστε αὐτοί, μολονότι ἐπιθυμοῦν τὴν κορυφὴ τῆς θεωρίας, νὰ νιώθουν ἀπὸ εὐσπλαχνία δικές τους τὶς ἀνάγκες τῶν ἀδυνάμων, διότι τότε ἡ ἀγάπη μὲ θαυμάσιο τρόπο ἀναβιβάζεται σὲ ὕψη, ὅταν ἐλκύεται στὰ χαμηλὰ ἀπὸ συμπόνια γιὰ τὸν πλησίον. Κι ὅσο πιὸ πρόθυμα κατέρχεται στὰ ταπεινά, τόσο πιὸ δυναμικὰ ἐπανερχεται στὰ οὐρά-

19. *Regula Pastoralis*, I, 5 (SCh 381, 148, 54-56): «ipse summi Patris unigenitus, ut multis prodesset, de sinu Patris egressus est ad publicum nostrum».

20. Ἡ ἔννοια τοῦ παραδείγματος ἢ ὑποδείγματος ἀποτελεῖ βασικὸ ἄξονα τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου. Ὁ ποιμένας ὀφείλει νὰ ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς μίμηση γιὰ τὸ ποιμνίό του, μιμούμενος τὸ κατεξοχὴν παράδειγμα (*exemplum*), τὸν ἐπουράνιο ποιμένα Ἰησοῦ. Γιὰ τὴ σημασία ἀκριβῶς τοῦ «παραδείγματος» στὴ θεολογία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, βλ. BOESCH GAJANO S., ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 75. 79-85. Γιὰ τοὺς Ἁγίους ὡς «παραδείγματα», βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 170-173.

νια»²¹. Ἡ κατάβαση κάθε καλοῦ ποιμένα ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς θεωρητικῆς ζωῆς στὸ γήινο ἐπίπεδο τῆς πρακτικότητος θυμίζει καὶ ἀπηγεῖ κάτι ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης²² τοῦ σαρκωμένου Λόγου, ὅπως αὐτὴ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη ἀποκαλύφθηκαν στὸ συγκλονιστικὸ μυστήριον τῆς κένωσης.

Ἄλλη ἀρετὴ πού ὁ συγγραφέας τοῦ *Ποιμαντικοῦ Κανόνα* ἀποδίδει στὸν ἄριστον ποιμένα εἶναι ἡ διάκριση. Αὐτὴ οὐσιαστικῶς προϋποθέτει ὡς θεμελιακὴ ἔννοια στὴν ἀνάληψη καὶ πραγμάτευση τοῦ ἐκτενέστερου τρίτου μέρους τῆς πραγματείας, ὅπου ἐξηγεῖ μὲ ποιὸν τρόπο ὁ ποιμένας θὰ διορθώνει, θὰ καθοδηγεῖ, θὰ συμβουλεύει τοὺς διαφορετικὸς «τύπους» ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συναντᾷ καθημερινὰ μέσα ἀπὸ τὴν ποιμαντικὴν του ἐργασία καὶ διακονία. Πρὶν ὅμως ἐξηγήσουμε τὴ λειτουργία καὶ σημασία τῆς διάκρισης στὸ τρίτο μέρος τῆς *Regula Pastoralis*, εἶναι νομίζουμε σκόπιμο νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ μορφή τοῦ ποιμένα, ὅπως ἀπεικονίζεται θεολογικῶς στὴ *Regula Pastoralis*, προσλαμβάνει χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ προηγμένου στὴν πνευματικὴ ζωὴ ἀσκητῆ, τοῦ «ἀββᾶ», πού καὶ αὐτὸς μὲ διδασκαλικὴ ὑπευθυνότητα διόρθωνε, καθοδηγοῦσε καὶ συμβούλευε τοὺς λιγότερο ἔμπειρους ἀσκητές. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἴσως ἡ πιὸ κρίσιμη πρωτοτυπία τῆς *Regula*, τὸ ὅτι ὁ ποιμένας, παρὰ τὴν ἐξωστρέφεια τῆς δραστηριότητάς του, διατηρεῖ πολὺ ἔντονα καὶ ἀνάγλυφα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ «ἀββᾶ», τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἡσυχίας, τῆς περισυλλογῆς, τῆς νήψης, δηλαδὴ τῆς κάθαρσης τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰ πάθη, καθὼς καὶ τῆς θεωρητικῆς μεταρσίωσης. Γράφει ὁ Γρηγόριος σκιαγραφώντας τὴ ζωὴ καὶ τὴ φυσιογνωμίαν τοῦ ἁριστοῦ ποιμένα: «Ἄς εἶναι, λοιπόν, εἶναι ἀπαράιτητο, καθαρὸς στὸν λογισμό, ἐξαιρέτος στὴν πράξη, διακριτικὸς στὴ σιωπή,

21. Ἐνθ' ἀνωτ., II, 5 (SCh 381, 200, 54-62): «*Hinc ipsa Veritas per susceptionem nobis nostrae humanitatis ostensa, in monte orationi inhaeret, miracula in urbibus exercet; imitationis videlicet viam bonis rectoribus sternens; ut etsi iam summa contemplando appetunt, necessitatibus tamen infirmantium compatiendo misceantur, quia tunc ad alta caritas mirabiliter surgit, cum ad ima proximorum se misericorditer attrahit; et quo benigne descendit ad infima, valenter recurrit ad summa*». Στὸ ἴδιο ἀκριβῶς κεφάλαιον εἶχε παρουσιάσει, μερικὲς γραμμὲς πιὸ πάνω, καὶ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ὡς πρότυπον γιὰ τὸν ποιμένα, ἐπειδὴ παρὰ τὴν ἀρπαγὴν του στὸν παράδεισον ἐπιστρέφει στὴ γήινην πραγματικότητα ἀπὸ ἀγάπην καὶ ἔγνοια γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

22. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἰδιαίτερης σημασίας πού ἀπέδιδε στὴν ἀρετὴ τῆς ταπεινοφροσύνης ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὴν ταπεινοφροσύνην πραγματεύεται ὡς *ad hoc* θέμα στὸ τέταρτον κεφάλαιον τῆς *Regula Pastoralis*.

ἐποικοδομητικὸς στὸν λόγο, ἐγγύτατος στὸν καθένα μὲ τὸ νὰ συμπάσχει, μεταρσιωμένος ὑψηλότερα ἀπὸ ὅλους μὲ τὴ θεωρία»²³. Ἡ ἀνάγκη τῆς καθαρότητας εἶναι καὶ αὐτὴ ἐνδεικτικὴ τῆς νηπτικῆς προοπτικῆς πὺν δίνει ὁ Γρηγόριος στὴν ἀπεικόνιση τοῦ ποιμένα. Ὁ ποιμένας πρὲπει νὰ ἀντιμετωπίζει, ὅπως οἱ ἀσκητές, τὴν ἐπίθεση τῶν λογισμῶν, οἱ ὁποῖοι συσκοτίζουν τὴν ψυχὴ του γιὰ νὰ τὴν ὑποτάξουν στὰ πάθη. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη ἔχουν καθοριστικὴ σημασία στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν κάθαρση πὺν ἐπιδιώκει ὁ ποιμένας. «Αὐτὸς ὁ φόβος ἐνῶ κρατᾶ ταπεινὸ τὸν νοῦ τοῦ ποιμένα, τὸν καθαίρει, γιὰ νὰ μὴν ὑψωθεῖ ἀπὸ ἔπαρση τὸ πνεῦμα του, ... οὔτε ἐπίθεση κονιοροῦ λογισμῶν μέσω τοῦ πάθους γιὰ ἐπίγεια πράγματα νὰ τοῦ προκαλέσει συσκοτίση. Τὰ πράγματα αὐτὰ δὲν γίνεται νὰ μὴν ἐνοχλήσουν τὴν ψυχὴ τοῦ ποιμένα, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ σπεύσει νὰ ἀντισταθεῖ καὶ νὰ τὰ νικήσει»²⁴. Ὁ τρόπος περιγραφῆς τοῦ ἁριστοῦ ποιμένα εἶναι σαφῶς νηπτικῶν χαρακτήρα καὶ φανερῶνει ὅτι ὁ ποιμένας στὸν θεολογικὸ ὀρίζοντα τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου εἶναι καὶ παραμένει στὸ βάθος του ἀσκητής, παρὰ τὸ ὅτι τὸ πλαίσιο ζωῆς τοῦ ποιμένα δὲν θυμίζει τὸ γαλήνιο, τουλάχιστον ἐξωτερικὰ, περιβάλλον κάποιου μονῆς.

Ὁ νηπτικὸς χαρακτήρας τῆς μορφῆς τοῦ ποιμένα στὴ *Regula* ἀναδεικνύεται στὰ ὅσα, ὅπως προαναφέραμε, διαλαμβάνει ὁ Γρηγόριος στὸ τρίτο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ συγγράμματός του. Ἡ διάκριση εἶναι ἐδῶ τὸ πλέον καίριο καὶ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ ποιμένα. Ἡ διάκριση²⁵ ὡστόσο εἶναι ὡς γνωστὸν νηπτικὴ ἀρετὴ καὶ πνευματικὸ χάρισμα ὑψίστης σημασίας γιὰ τὰ ἀσκητικὰ περιβάλλοντα. Γράφει ὁ Γρηγόριος Διάλογος σχετικὰ μὲ τὴν ἰκανότητα διάκρισης

23. Ἐνθ' ἄνωτ., II, 1 (SCh 381, 174, 7-10): «*Sit ergo, necesse est, cogitatione mundus, actione praecipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus*». Εὔστοχα ὁ R. Markus ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Γρηγόριος στὴ σύλληψη τοῦ ποιμαντικῶν λειτουργήματος φθάνει σ' ἓνα συγκεκριμένον μεταξὺ πρακτικῶν καὶ θεωρητικῶν βίου· πράξη καὶ θεωρία συναποτελοῦν τὶς δύο ὀψεις τῆς ζωῆς τοῦ ποιμένα, βλ. MARKUS R. A., ἔνθ' ἄνωτ., σ. 28.

24. *Regula Pastoralis*, II, 2 (SCh 381, 180, 47-52): «*Qui nimirum timor dum mentem rectoris humiliat, purgat, ne hanc aut praesumptio spiritus levet, ... aut per terrenarum rerum cupidinem importunitas pulveraeae cogitationis obscuret. Quae tamen non pulsare rectoris animum nequeunt, sed festinare necesse est, ut repugnatione vincantur*».

25. Γιὰ μία πανοραμικὴ ἐπισκόπηση τοῦ θέματος τῆς διάκρισης στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἀνατολῆς, βλ. SPIDLIK T., *Ἡ Πνευματικὴ τοῦ Ἀνατολικῶν Χριστιανισμοῦ*, μετάφραση Βασ. Ψευτογκᾶ, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 319-321· 360-361· 429. Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς διάκρισης (*discretio*) στὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου, βλ. STRAW C., ἔνθ' ἄνωτ., 14, 15, 18, 22, 25-26, 50, 85, 127, 136, 191, 193, 198, 200, 206, 217, 227-228, 231-234, 252-253, 260.

τοῦ ποιμένα: «Ὅπως, πολὺ πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς, δίδαξε ὁ ὀσίας μνήμης Γρηγόριος Ναζιανζηνός, δὲν ταιριάζει μία καὶ ἀπαράλλακτη μορφή προτροπῆς σὲ ὅλους, διότι δὲν ἔχουν ὅλοι τὸν ἴδιο χαρακτήρα»²⁶. Ὁ ποιμένας θὰ πρέπει νὰ προσαρμόξει τὸν οἰκοδομητικὸ τοῦ λόγου, τίς συμβουλές καὶ παραινέσεις του, στὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῶν συγκεκριμένων ἀνθρώπων καὶ διαφορετικὰ νὰ καθοδηγεῖ τοὺς ἀνδρες καὶ διαφορετικὰ τίς γυναῖκες, τοὺς νέους καὶ τοὺς ἡλικιωμένους, τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς πλουσίους, τοὺς εὐθυμοὺς καὶ τοὺς μελαγχολικοὺς, τοὺς ποιμαινομένους καὶ τοὺς ποιμένες, τοὺς δούλους καὶ τοὺς κυρίους, ὅσους ἔχουν ἀποκτήσει θύραθεν σοφία καὶ ὅσους τὴν στεροῦνται, τοὺς ἀναιδεῖς καὶ τοὺς συνεσταλμένους, τοὺς ἀλαζόνες καὶ τοὺς λιπόψυχους, τοὺς ἀνυπόμονους καὶ τοὺς ὑπομονητικούς, τοὺς καλοπροαίρετους καὶ τοὺς φθονερούς, τοὺς εἰλικρινεῖς καὶ τοὺς ὑποκριτές, τοὺς ράθυμους καὶ τοὺς προπετεῖς, τοὺς πρᾶους καὶ τοὺς ὀργίλους, τοὺς ταπεινοὺς καὶ τοὺς ὑπερηφάνους κ.ο.κ. Ὁ Γρηγόριος περιγράφει τὰ χαρακτηριστικὰ «ὀμάδων» τοῦ ποιμνίου ποὺ προσδιορίζονται στὴ βάση κριτηρίων ἐν πρώτοις κοινωνικῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ πνευματικῶν²⁷. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ *Ποιμαντικοῦ Κανόνα* ἐκπλήσεται ἀπὸ τὴν ὀξυδέρ-

26. Ἐνθ' ἄνωτ., III, Prologus (SCh 382, 258, 2-5): «*Ut enim longe ante nos reverendae memoriae Gregorius Nazanzenus edocuit, non una eademque exhortatio congruit, quia nec cunctos par morum qualitas astringit*». Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς, Λόγος Β', 30-32 (ΒΕΠΕΣ 58, 256, 3-34. PG 35, 437C - 441A): «Ἄλλ' ὥσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρμακείαν τε καὶ τροφὴν προσφέρονται, ἄλλοι δὲ ἄλλην ἢ εὐεκτοῦντες ἢ κάμνοντες, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται. Μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὧν καὶ τὰ πάθη· τοὺς μὲν ἄγει λόγος, οἱ δὲ ῥυθμίζονται παραδείγματι· οἱ μὲν δέονται κέντρων, οἱ δὲ χαλινοῦ. Οἱ μὲν γάρ εἰσι κωθεῖς καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὸ καλόν, οὓς τῇ πληγῇ τοῦ λόγου διεγερτέον, οἱ δὲ θερμότεροι τοῦ μετροῦ τῷ πνεύματι καὶ δυσκάθεκτοι ταῖς ὀρμαῖς, καθάπερ πῶλοι γενναῖοι πόρρω τῆς νόσσης θέοντες, οὓς βελτίους ἂν ποιήσειεν ἄγχων καὶ ἀνακόπτων ὁ λόγος. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὤνησε, τοὺς δὲ ψόγος, ἀμφοτέρω μετὰ τοῦ καιροῦ, ἢ τούναντίον ἔβλαψεν ἕξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Τοὺς μὲν παράκλησις κατορθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις, καὶ αὐτὴ τοὺς μὲν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχόμενους, τοὺς δὲ κρύβδην νουθετούμενους... Καὶ μέντοι καὶ ὀργιστέον τισὶν οὐκ ὀργιζομένους, καὶ ὑπεροπτέον οὐκ ὑπερορῶντας, καὶ ἀπογνωστέον οὐκ ἀπογινώσκοντας ὅσων τοῦτο ἢ φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπεικειᾶ θεραπευτέον καὶ ταπεινότητι καὶ τῷ συμπορθημείσθαι δὴ περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας. Καὶ τῶν μὲν νικῶν, τῶν δὲ ἠτᾶσθαι πολλάκις λυσιτελέστερον, καὶ τῶν μὲν εὐπορίαν καὶ δυναστείαν, τῶν δὲ πενίαν ἢ δυσπραγίαν ἢ ἐπαινεῖν ἢ ἀπειχεσθαι». Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος στὸν Ἀπολογητικὸ δηλώνει ρητῶς τὴν ἀνάγκη διαφοροποίησης τῆς ποιμαντικῆς πράξης καὶ τῆς προσαρμογῆς της στὶς ἀνάγκες ἀνθρώπων «τύπων» ποὺ προσδιορίζονται ἀντιθετικά (οἱ μὲν/οἱ δέ).

27. Θὰ ἦταν μᾶλλον βεβιασμένο νὰ μιλήσουμε γιὰ ἐφαρμογὴ τῆς «ἀρχῆς τῆς ἐξατομίκευσης», καθὼς ὁ Γρηγόριος μιλώντας ὄχι γιὰ ἄτομα ἀλλὰ γιὰ ὀμάδες πιστῶν πουθενὰ δὲν διατυ-

κεια τῶν λεπτῶν ψυχολογικῶν παρατηρήσεων πού κάνει ὁ Γρηγόριος στήν ἀνάλυση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ποικίλων ἀνθρώπινων τύπων. Ἡ ἀνάλυση αὐτή ἀποβλέπει στήν ἀποτελεσματικότητα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τοῦ ποιμένα. Ἔτσι, ὁ Γρηγόριος διαπιστώνει: «Μὲ διαφορετικὸ τρόπο γίνεται ἡ προτροπὴ καὶ νουθεσία στοὺς εὐθymους καὶ μὲ διαφορετικὸ στοὺς μελαγχολικοὺς. Στοὺς εὐθymους θὰ πρέπει νὰ παρουσιάζεται ἡ θλίψη πού συνοδεύει τὴν τιμωρία, ἐνῶ στοὺς μελαγχολικοὺς ἡ ὑπεσχημένη χαρὰ τῆς βασιλείας. Οἱ εὐθymοι ἄς μάθουν ἀπὸ τὴν ἀύστηρότητα τῶν ἀπειλῶν αὐτὸ πού πρέπει νὰ φοβοῦνται· οἱ μελαγχολικοὶ ἄς ἀκούσουν γιὰ τὴν ἀγαλλίαση τῶν ἐπάθλων, τὴν ὁποία πρέπει νὰ προσδοκοῦν... Μερικοὶ ὥστόσο χαίρονται ἢ λυποῦνται ὄχι ἐξαιτίας τῶν περιστάσεων ἀλλὰ τῆς ἰδιοσυγκρασίας τους. Σ' αὐτοὺς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσουμε ὅτι ὀρισμένα πάθη προσιδιάζουν σὲ ὀρισμένους τύπους ἀνθρώπων. Οἱ εὐθymοι εἶναι ἐπιρροεῖς στὴ φιληδονία, οἱ μελαγχολικοὶ στὴν ὀργή»²⁸. Ἡ γνώση ἐκ μέρους τοῦ ποιμένα τῆς περιπλοκῆς καὶ ἐνδεδεχοῦς ἀνθρώπινης τυπολογίας συνιστᾷ τὴν ποιμαντικὴ τέχνη καὶ ἐπιστήμη κατὰ τὸν Γρηγόριο Διάλογο καὶ ἡ ἰκανότητα τῆς διάκρισης ἀποτελεῖ ὅπωςδήποτε τὴν κατεξοχὴν ἀρετὴ στὴν ἄσκηση τῆς ἐν λόγῳ τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Πρόκειται ὁμως, ὅπως εἶπαμε ἤδη καὶ αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ τονίσουμε στὴν παροῦσα συνάφεια, γιὰ νηπτικῶν προδιαγραφῶν ἀρετῆ πού προβλήθηκε καὶ προβάλλεται κυρίως καὶ μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση σὲ μοναστικά καὶ ἀσκητικά περιβάλλοντα.

Ἡ εὐαίσθητοποίηση τοῦ Γρηγορίου Διαλόγου στὴν προβολὴ τῆς διάκρισης ὡς θεμελιώδους σημασίας ἀρετῆς πού διαθέτει ὁ ποιμένας θυμίζει Ἰωάννη Κασσιανό. Ὁ Ἰωάννης Κασσιανός, ὁ μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου πού μετανάστευσε στὴ Δύση κι ἔγραψε τὰ ἔργα του στὰ λατινικά, ἄσκησε στὸν Γρηγόριο Διάλογο βαθύτατη ἐπιρροή. Τὰ ἀσκητικά συγγράμματα τοῦ Κασσιανοῦ στάθηκαν ἀπὸ νωρὶς γιὰ τὸν Γρηγόριο προσφιλὲς ἀνάγνωσμα καὶ πότισαν τὴν πνευ-

πώνει τὴν τόσο προσφιλὴ στὴν σύγχρονή μας σκέψη ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος ὡς πρόσωπο εἶναι μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο ὑπαρκτικὸ γεγονός. Ὡστόσο, μὲ τὴν διάκριση αὐτῶν τῶν «ὁμάδων» ὁ Γρηγόριος βρῖσκεται στὸν ἴδιο δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴν «ἀρχὴ τῆς ἐξαιτομίκευσης».

28. *Regula Pastoralis*, III, 3 (Sch 382, 272, 2 - 274, 14): «*Aliter ammonendi sunt laeti, atque aliter tristes. Laetis videlicet inferenda sunt tristia quae sequuntur ex supplicio; tristibus vero inferenda sunt laeta quae promittuntur ex regno. Discant laeti ex minarum asperitate quod timeant; audiant tristes praemiorum gaudia de quibus praesumant... Nonnulli autem laeti vel tristes non rebus fiunt, sed conspersionibus existunt. Quibus profecto intimandum est quod quaedam vitia quibusdam conspersionibus iuxta sunt. Habent enim laeti ex propinquo luxuriam, tristes iram*».

ματικότητά του, ὅπως εὐστοχα διαπιστώνει ὁ Markus²⁹. Ὁ κόσμος τοῦ Κασσιανοῦ εἶναι ὁ κόσμος τῶν μοναχῶν³⁰ καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς εἶχε γιὰ τὸν Γρηγόριο μία ἀσύγκριτη ἐλκυστικότητα. Ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ στὴν ἔρευνα ὅτι ὁ ποιμένας, ὅπως σκιαγραφεῖται στὸν *Ποιμαντικὸ Κανόνα*, ἔχει πολλὰ χαρακτηριστικὰ πὺν προέρχονται ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ ἀββᾶ³¹. Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε ὅτι ὁ ποιμένας τοῦ *Ποιμαντικοῦ Κανόνα* περικλείει ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴ μορφὴ τοῦ ἀββᾶ, ὅπως αὐτὴ ἀναδύεται ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Κασσιανοῦ. Ἡ διάκριση τοῦ ἀββᾶ κατὰ τὸν Ἰωάννη Κασσιανὸ εἶναι ἐκείνη ἡ ἀρετὴ πὺν κάνει τὸν ἄπειρο ἀκόμη μοναχὸ νὰ ἐμπιστεύεται τὸν ἀββᾶ καὶ νὰ τοῦ ἀναθέτει τὴν πνευματικὴ του καθοδήγηση³². Ὁ ἀββᾶς διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ μὲ τὶς συμβουλές του διδάσκει καὶ ὁδηγεῖ τὸν ὑποτακτικὸ, ὅπως ἀκριβῶς κάνει ὁ ποιμένας μὲ τὸν ποιμαινόμενο στὴ *Regula Pastoralis*. Εἶναι πολὺ πιθανὴ καὶ ἐλκυστικὴ ἡ εἰκασία ὅτι ὁ νεαρὸς Γρηγόριος, ὅταν πῆγαινε στὴ γειτονιά του (*ad clivum Scauri*) νὰ διαβάσει στὴ βιβλιοθήκη τοῦ πάπα Ἀγαπητοῦ, προγόνου δικοῦ του καὶ τῆς ἔνδοξης γενιᾶς του (*gens Anicia*), θὰ ἔπαιρνε στὰ χέρια του καὶ θὰ διάβαζε ἀσκητικὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννη Κασσιανοῦ. Ὁ ποιμένας τῆς *Regula Pastoralis*, παρὰ τὴ θεσμικὴ κατοχύρωση τῆς θέσης καὶ τοῦ ρόλου του, θυμίζει σὲ πολλὰ σημεῖα τὸν ἀββᾶ τοῦ Κασσιανοῦ μὲ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τῆς διάκρισης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀγάπης. Περισσότερα ὁμως γι' αὐτὸ θὰ γράψουμε σὲ ἄλλη μελέτη μας.

29. MARKUS R. A., *Gregory the Great and his world*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, σ. 35: «His acquaintance with patristic literature is hard to estimate; we can be sure that he was widely read in the Latin fathers, Augustine and John Cassian making the deepest imprint on his mind».

30. Βλ. STEWART C., *Cassian the monk*, Oxford University Press, New York/Oxford 1998, σ. 3.

31. Βλ. DEMACOPOULOS G. E., *The book of pastoral rule. St. Gregory the Great (translation with introduction)*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 2007, σσ. 17-20.

32. *Conlationes*, II, 10 (CSEL 13, 48, 11-19. Sch 42, 120): «Vera ... discretio non nisi vera humilitate conquiritur. cuius humilitatis haec erit prima probatio, si universa non solum quae agenda sunt, sed etiam quae cogitantur, seniorum reserventur examini, ut nihil suo quis iudicio credens illorum per omnia definitionibus adqiescat et quid bonum vel malum debeat iudicare eorum traditione cognoscat. quae institutio non solum per veram discretionis viam iuvenem recto tramite docebit incedere, verum etiam a cunctis fraudibus et insidiis inimici servabit inlaesum».

SUMMARY

“Institution and charisma in pastors conception of Regula Pastoralis”

By George Staurooulos,
Lecturer, University of Athens

Gregory the Great (known in the East as St Gregory the Dialogist) wrote his *Regula Pastoralis* (*Pastoral Rule*) at the beginning of his pontificate. Gregory in *Regula Pastoralis* deals with the great responsibility of *pastor*. He sent his book to bishops but it is likely that his purpose was to influence also parish priests and monastic leaders, i.e. everyone vested with pastoral responsibility. The description of *pastor* in *Regula Pastoralis* implies two fundamental dimensions of pastoral role. The first is the institutional character of church leadership. The institutionalization of church leadership is obvious in various activities of Gregory as pope, such as the administration of the Roman Church's possessions, diplomatic contacts with Lombards, the christianisation of England. But the most important mark of *Regula* is the deepest dimension of *pastor* described as the spiritual and charismatic leader of his community. Gregory's *pastor* applies *discretio* (discernment) to assess the spiritual condition of his *subiecti* (subordinates, i.e. his flock). His role requires virtues (e.g. *discretio*, *humilitas*) which are gifts of God, charismata attributed by John Cassian, a significant source of Gregory's spirituality, to *abba*. Gregory transformed in *Regula* the bishop or presbyter into a spiritual father resembling the ascetic elder described by John Cassian.